

Har revisionen til formål at opdage besvigelser?

Peter Havskov Christensen
Handelshøjskole Syd
Det erhvervsøkonomiske Institut
Engstien 1
6000 Kolding
E-mail: phc@ko.hhs.dk
Homepage: <http://www.hhs.dk/~phc/>

Resume

Artiklen stiller spørgsmålet "Har revisionen til formål at opdage besvigelser?", og langt de fleste mennesker vil nok umiddelbart svare ja. Størsteparten af revisorerne svarer dog nej. Spørgsmålet er således en væsentlig del af den forventningskløft, som ofte omtales. Den historiske udvikling i revisionens formål gennemgås både i internationalt og dansk perspektiv for, at kunne give et mere nuanceret svar på spørgsmålet. Det konkluderes, at revisionen har til formål at opdage væsentlige besvigelser. Om revision også har til formål at opdage de besvigelser, der ikke kan betegnes som væsentlige for det retvisende billede er til gengæld mere tvivlsomt.

1. INDLEDNING

Flere undersøgelser har dokumenteret, at en stor del af offentligheden svarer ja til spørgsmålet "Har revisionen til formål at opdage besvigelser?". På den baggrund er det interessant, at revisionsbranchen ikke har kunnet tilslutte sig det uforbeholdne ja.

Mange mennesker forventer, at et revideret regnskab er udtryk for, at der ikke er uopdagede besvigelser. Revisorerne er i det dilemma, at de på den ene side skal gennemføre en revision som de kvalitetsmæssigt kan lægge navn til. På den anden side kan de ikke benytte uendelige mængder tid for at opnå en fuldstændig eller næsten fuldstændig sikkerhed for, at det reviderede regnskab ikke indeholder uopdagede besvigelser.

Hovedformålet med revisionen er, ifølge revisorerne, at revisor udtaler sig om regnskabet i en revisionspåtegning. I revisionspåtegningen skal revisor udtale sig om, hvorvidt regnskabet giver et retvisende billede af virksomhedens aktiver, passiver, den økonomiske stilling samt resultatet. Det kunne give anledning til at tro, at kun uopdagede besvigelser, der kan påvirke det retvisende billede, har revisors interesse. Helt så åbenlys er situationen dog ikke.

Revisorerne interesserer sig for besvigelser, men de mener ikke, at de med rimelighed kan holdes ansvarlige for enhver uopdaget besvigelser.

Med udgangspunkt i denne problemstilling vil artiklen søge at besvare følgende spørgsmål:

- om revisionen har til formål at afdække besvigelser efter tidligere og nugældende internationale regler
- om revisionen har til formål at afdække besvigelser efter tidligere og nugældende danske regler

Svarene søges ved anvendelse af den herefter beskrevne systematik.

Den historiske udvikling i revisors ansvar for besvigelser gennemgås for at undersøge, om der er sket væsentlige ændringer i revisors ansvar for afsløring af besvigelser.

Såvel internationale som danske forhold gennemgås. Ved gennemgangen af de internationale forhold lægges hovedvægt på amerikanske og engelske forhold. Dette skyldes, at disse lande længe har været anset for foregangslande indenfor revision. De internationale forhold medtages på grund af deres betydning for danske forhold.

Gennemgangen skal resultere i en konklusion om, hvorvidt danske revisor har som formål at afdække besvigelser, samt om der er tegn på, at formålet er ved at ændre sig.

2. REVISIONENS FORMÅL

Ifølge selskabslovgivningen er det ledelsens ansvar at tilrettelægge forretningsgangene på en måde, så risikoen for besvigelser er mindst mulig. Såfremt der alligevel opstår besvigelser, der enten begås af ledelsen eller ikke opdages af denne, kan revisor havne i en situation hvor han modtager regnskaber eller regnskabsmateriale som indeholder bevidste fejl. Såfremt revisor ikke opdager disse fejl ved revisionen, og fejlene opdages senere, vil revisor ofte blive bebrejdet, at fejlene ikke blev opdaget ved revisionen.

2.1. Internationale forhold

Selv om der har været gennemført en vis form for revision hos de gamle ægyptere, grækere og romere for omtrent 2000 år siden, vil jeg ikke gå længere tilbage end til den italienske filosof Fra Luca Pacioli, der som den første i 1494 beskrev det dobbelte bogholderi¹. Pacioli pointerede vigtigheden af intern kontrol og anbefalede at bøgerne blev revideret. Pacioli's anbefalinger om intern kontrol fik ikke stor betydning på daværende tidspunkt².

Brown (1962, 697) skriver om perioden fra 1500 til 1850:

---

¹ Pacioli var ikke opfinder af det dobbelte bogholderi, men den første der beskrev det. Det havde på daværende tidspunkt eksisteret mindst et par hundrede år.

² Man kan dog hævde, at det er denne gamle anbefaling, der er taget op på ny, da man i 1960-erne ændrede fokus i retning af mere systemrevision.

However, rather significant changes in attitude occurred during this period. The first was the recognition that an orderly and standardized system of accounting was desirable for both accurate reporting and fraud prevention. The second important change was a general acceptance of the need for an independent review of the accounts for both large and small enterprises.

Som det fremgår er et ordentligt og standardiseret regnskabssystem ønskeligt både for nøjagtig rapportering og forebyggelse af besvigelser. Denne erkendelse får dog i første omgang ikke stor indflydelse på hvorledes revision gennemføres hvilket også ses af Brown (1962, 698):

The understanding that internal control was a desirable product of an accounting system came sometimes after this. It was not specifically identified with any audit processes. The strength or weakness of the accounting system, and thereby of internal control, did not influence the amount of detailed checking accomplished.

Når det fremgår, at kontrolmiljøet og de etablerede kontroller ikke havde indflydelse på mængden af detailrevision, er det vigtigt at erindre, at man på daværende tidspunkt ikke benyttede stikprøver, men som hovedregel reviderede alle transaktioner:

Prior to the Industrial Revolution, auditing was generally concerned with the detection of frauds; accounts when audited were usually checked 100 percent and, despite Pacioli, the importance of internal control was generally not recognized (Anderson 1984, 9).

Også i USA var revisionens opgave helt tydeligt opdagelse af besvigelser. Et meget tydeligt tegn på denne fokus på opdagelse af besvigelser ses hos Mettenheimer (1875). Hans bog har titlen "Safety Bookkeeping - being a complete exposition of bookkeeper's frauds"³.

At Mettemheimer også lægger stor vægt på opdagelse af besvigelser ses tydeligt af følgende citat:

The author has been a book-keeper for twenty years, and has been employed in auditing complicated accounts in the principal cities of the Union. He is induced to submit the result of his wide experience to all who are compelled to entrust their books to hired or partnership assistance.

That this trust is almost continually betrayed, is too well known to need comment. Newspapers daily chronicle the detection of new cases of embezzlement, and still our merchants shut their eyes and believe it possible for all servants to be dishonest but their own. While they admit the shrewdness of their accounts in other matters, they blindly imagine them to be trustworthy, or too fearful of consequences to deceive them in regard to a manipulation of their finances; yet in case of the death of an old favorite book-keeper, or even of a partner who has had the management of the cash, how often do we find that their apparently beautifully balanced accounts are teeming with a succession of fraudulent entries that have been continued through years.

Dette passer godt ind i tidens holdninger. Indtil den industrielle revolution var holdningen generelt, at revisionens formål var at afsløre besvigelser. Det passer fint med, at virksomhedens ejer også som hovedregel var dens leder. I en sådan lederrolle virker det

---

³ Det er en udvidet udgave af Mettenheimer (1869), som er USA's første kendte bog om revision. Den er udgivet af forfatteren selv i Philadelphia. Der eksisterer ikke længere eksemplarer af bogen, men det amerikanske kongresbibliotek har mikrofilmet bogen, inden de smed deres eksemplar ud. Den oprindelige bog fra 1869 havde titlen "Auditor's guide - being a complete exposition of book-keepers frauds". Begge bøger er gengivet i McMickle og Jensen (1988).

rimeligt, at man skal forsvare sig mod bedrageri. Forsvaret, der bestod af revision, kunne udmærket udføres af ejeren selv⁴.

Den industrielle revolution skete i England omkring midten af det nittende århundrede og lidt senere i USA. Der skete store ændringer i erhvervsstrukturen, og et tydeligt kendetegn for denne nye erhvervsstruktur var adskillelse af kapital og ledelse. De personer, der besad de nødvendige faglige kvalifikationer til ledelse af de nye og mere komplicerede virksomheder, besad ikke nødvendigvis tilstrækkelig kapital til at financiere virksomhederne.

I England blev "Joint Stock Companies Act" vedtaget i 1844, og det blev heri bestemt, at ledelsen årligt skulle præsentere en balance for aktionærene samt, at der skulle udpeges revisorer som skulle rapportere om "rigtighed" og "tilstrækkelighed" af balance og konti⁵.

Der var ikke i 1844-loven krav om hverken uafhængighed af ledelse eller specielle faglige kvalifikationer for disse revisorer. Det blev dog hurtigt klart for aktionærene, der med periodiske besøg i virksomhederne forsøgte at verificere de registrerede data, at en pålidelig revision krævede personer med træning i revision. I 1854 indførtes i England begrebet "Chartered Accountants" (Hærning 1959, 215).

Ved vedtagelsen af 1862-loven⁶ i England ses et skifte i revisionens primære formål. Kravet om det retvisende billede (kaldet true and fair view) vinder frem på bekostning af opdagelse af fraud.

I USA ses også tegn på, at revisionen nu ikke alene har til formål at afdække besvigelser. Eksempler herpå kan ses hos McMickle og Jensen (1988, 5) og Soule (1892, 10).

Samtidig med at opdagelse af besvigelser nedprioriteres, begynder der at komme accept af, at revisor ikke nødvendigvis skal kontrollere rigtigheden af alle oplysninger og transaktioner. Revision ved stikprøver begynder at opnå accept.

Montgomery (1912, 13) anfører som den første, at revisionens hovedformål er ændret. Dette gøres ved at karakterisere skiftet i revisionens formål således:

---

⁴ Ved nærlæsning af Mettenheimer (1875) ses det også tydeligt, at en del af de anførte revisionshandlinger var tænkt udført af ejeren af selv.

⁵ Anderson (1984, 9) skriver:

the British Parliament passed in that year [1844] the Joint Stock Companies Act which stipulated that the directors provide annually to the shareholders a balance sheet of the company. To ensure that the information furnished to the shareholders would give a fair picture, the Act provided for the appointment of auditors who were empowered to examine the corporate records and were required to report on the propriety and adequacy of the accounts and the balance sheet.

Opdagelsen af besvigelser forblev et væsentligt formål for revisionen, men begyndelsen af "det retvisende billede" ses.

⁶ 1862-loven indeholdt blandt andet forslag om, at revisorer skulle være trænede og uvildige.

In what might be called the formative days of auditing students were taught that the chief objectives of an audit were, (1) detection and prevention of fraud, and (2) detection and prevention of errors, but in the recent years there has been a decided change in demand and service.

Present day purposes are: (1) to ascertain actual financial condition and earnings of an enterprise; (2) detection of fraud and errors, but this is a minor objective⁷.

Her ses, at det retvisende billede (her kaldet "forsikringen om den finansielle stilling og resultatet") er et nyt formål for revisionen. Opdagelsen af besvigelser er dog fortsat et sekundært formål med revisionen.

Selv om amerikanerne var tidligt ude med et nyt formål (sikring af retvisende billede) for revision, var den etablerede praksis allerede på det tidspunkt konservativ, og det tog tid, inden revisionen i praksis ikke blev gennemført med opdagelse af besvigelser som primært formål.

Vi skal frem til perioden lige inden anden verdenskrig, inden der opnåes nogenlunde enighed i USA om, at revision ikke har, og ikke skal have, som primært formål at opdage besvigelser:

At the inception of this period [1933-1940] some writers were beginning to discount the significance of detection of fraud as an objective of auditing while others emphasized its importance. By the end of the eight years there was a fair degree of agreement that the auditor could not, and should not, be primarily concerned with the detection of fraud (Brown 1962, 700).

Den rimelige grad af enighed der her omtales i slutningen af perioden 1933-1940 hænger fint sammen med, at AICPA i oktober 1939 udsteder den første SAP⁸ med titlen "Extension of Auditing Procedure". Heraf fremgår:

The ordinary examination incident to the issuance of financial statements accompanied by a report and opinion of an independent certified public accountant is not designed to discover all defalcations, because that is not its primary objective, although discovery of defalcation frequently results....To exhaust the possibility of exposure of all cases of dishonesty or fraud, the independent auditor would have to examine in detail all transactions. This would entail a prohibitive cost to the great majority of business enterprises - a cost which would pass all bounds of reasonable expectation of benefit or safeguard therefrom, and place an undue burden on industry (AICPA 1939).

Af ovenstående ses, at det ikke er revisionens primære formål at opdage alle besvigelser. Det må antages, selv om det ikke fremgår eksplicit, at det er et sekundært formål, da der ellers

---

⁷ Citatet er taget fra Anderson (1984, 12), men er også refereret af Brown (1962). Tendensen med at give revisionen andre formål end opdagelse af besvigelser er primært af amerikansk oprindelse. Dette ses af følgende citat:

The auditing objectives and techniques of Great Britain formed the basis for the development of the American auditing profession in its early years. However, in the ten years after the turn of the twentieth century, the American auditing profession progressed independently of its origins. The objectives and approach of the British auditors were found to be unsuitable for American business. British audits designed to discover defalcations did not continue long in American auditing (Brown 1962, 699).

⁸ SAP er en forkortelse for "Statement on Auditing Procedure". SAP afløses senere af SAS vejledningerne.

burde stå "because that is not an objective of audit" i stedet for "because that is not its primary objective".

Det sekundære formål, at opdage besvigelser, er ikke prioriteret højt, idet revisionen ikke er designet til at opdage alle besvigelser. Nogle besvigelser må altså godt forblive uopdagede, men opdagede besvigelser skal altid følges op.

SAP nr 1 blev kritiseret kraftigt, og AICPA udgav i september 1960 SAP 30 med titlen "Responsibilities and Functions of the Independent Auditor in the Examination of Financial Statements". Heraf fremgår:

The ordinary examination incident to the expression of an opinion on financial statements is not primarily designed, and cannot be relied upon, to disclose defalcations and other similar irregularities, although the discovery of deliberate misrepresentations by management is usually more closely associated with the objective of the ordinary examination, such examination cannot be relied upon to assure its discovery (AICPA 1960).

Også her ses holdningen, at revisor ikke er ansvarlig for opdagelse af besvigelser. Der sker dog en form for opdeling idet, ledelsens bevidste forsøg på regnskabsfusk anses som værende nærmere revisionens formål (det retvisende billede). Ansvar for andre besvigelser, såsom tyveri og bedrageri mod virksomheden, er ikke omfattet, idet de oftest ikke påvirker revisionens formål (det retvisende billede)⁹.

Det virker som om, revisorerne her sætter sig mellem to stole. På den ene side ønsker man ikke at være ansvarlige for opdagelse af besvigelser. På den anden side vil man gerne sende det signal, at man ofte opdager dem. Man tør hverken forpligte sig til at opdage besvigelser eller uden omsvøb fortælle regnskabsbrugerne, at man ikke kan opdage besvigelser.

Domstolene accepterede aldrig rigtig SAP 30 og efter "Equity Funding" sagen i 1975 nedsatte AICPA en komite, der skulle redefinere revisors rolle og ansvar vedrørende besvigelser. Den nedsatte komite redefinerede ikke ret meget, idet den konkluderede, at der ikke var grund til ændringer.

AICPA ophørte med at udgive SAP i november 1972 og begyndte i stedet at udgive "Statements on Auditing Standards" kaldet SAS.

Den første af de amerikanske SAS-er, der beskæftiger sig med revisors pligt til opdagelse af besvigelser, er nummer 16 fra januar 1977. Denne vejledning har titlen "The independent Auditor's Responsibility for the Detection of Errors or Irregularities".

På en konference afholdt i Charleston i maj 1992 om "the expectation gap standards" omtales også tidligere standarder og her anføres følgende om SAS 16:

---

⁹ Det er således forudsat, at det retvisende billede primært vedrører balancen og at bedragerierne er udgiftsført i resultatopgørelsen eller at bedrageriernes samlede omfang ikke er væsentlige i forhold til balancen.

Although SAS No. 16 required the auditor to "search for" fraud, it did not require the auditor to "detect" fraud. Even after SAS No. 16, auditors remained unwilling to accept or even acknowledge a substantial responsibility to detect fraud. SAS No. 16 contained some of the same kinds of "defensive and qualifying" language that was included in SAP No. 1 and No. 30. Phrases such as "inherent limitations of the auditing process" and "unless the auditor's examination reveals evidentiary matter to the contrary, his reliance on the truthfulness of certain representations and the genuineness of records and documents obtained during the examination was reasonable" allowed auditors to justify an unwillingness to detect fraud (Albrecht og Willingham 1993, 107).

En alternativ komite, kaldet The Cohen Commission, kom imidlertid i 1978 til et noget andet resultat, idet de anså at revisor:

... has a duty to search for fraud, and should be expected to detect those frauds that the examination would normally uncover (AICPA Private Companies Practice Section 1993, 106).

Kommisionen skriver endvidere at:

... users of financial statements should have a right to assume that audited financial information is not unreliable because of fraud.

... An audit should be designed to provide reasonable assurance that the financial statements are not affected by material fraud (AICPA Private Companies Practice Section 1993, 106).

Eftersom debatten om forventningskløften var blusset op, udsteder AICPA i 1988 en samling nye SAS'er, der får fællesbetegnelsen "The Expectation Gap Standards". En af disse nye standarder var SAS No 53 med titlen "The Auditor's responsibility to Detect and Report Errors and Irregularities".

Den nye SAS var ment som en skærpelse af revisors ansvar for opdagelse af besvigelser.

SAS 53 definerer indledende "errors" som utilsigtede fejl eller udeladelser og "irregularities" som tilsigtede fejl eller udeladelser. Herefter kommer et afsnit om "The Auditor's Responsibility to Detect Errors and Irregularities" hvor 3 paragraffer har særlig interesse:

.05 The auditor should assess the risk that errors and irregularities may cause the financial statements to contain a material misstatement. Based on that assessment, the auditor should design the audit to provide reasonable assurance of detecting errors and irregularities that are material to the financial statements.

.07 Because of the characteristics of irregularities, particularly those involving forgery and collusion, a properly designed and executed audit may not detect a material irregularity. For example, generally accepted auditing standards do not require that an auditor authenticate documents, nor is the auditor trained to do so. Also, audit procedures that are effective for detecting a misstatement that is unintentional may be ineffective for a misstatement that is intentional and is concealed through collusion between client personnel and third parties or among management or employees of the client.

.08 The auditor should exercise (a) due care in planning, performing, and evaluating the results of audit procedures, and (b) the proper degree of professional skepticism to achieve reasonable assurance that material errors or irregularities will be detected. Since the auditor's opinion on the financial statements is based on the concept of reasonable assurance, the auditor is not an insurer and his report does not constitute a guarantee. Therefore, the subsequent discovery that a material misstatement exists in the financial statements does not, in and of itself, evidence inadequate planning, performance, or judgement on part of the auditor (AICPA 1988).

Der stilles nu krav om, at revisionen skal designes med det formål, at alle væsentlige fejl opdages, uanset om de er tilsigtede eller utilsigtede. Det pointeres dog tydeligt, at efterfølgende opdagelse af besvigelser ikke i sig selv beviser, at revisionen ikke er udført på forsvarlig vis. Den tvetydige holdning fra SAS 16 er bibeholdt. Revisorerne vil godt acceptere, at opdagelse af væsentlige besvigelser er en del af revisionens formål, men de vil ikke være ansvarlige, hvis de ikke kan opfylde det formål.

Olesen (1996) skriver om SAS 53, at den vurderes at skærpe revisors forpligtelse, og gå mod den rolleopfattelse af revisor, som eksisterede i starten af dette århundrede.

Selv om SAS 53 er en skærpelse, så er revisionens formål dog slet ikke som i starten af århundredet.

Når man har en forventningskløft, kan man som de 2 ydertilfælde gøre som brugerne forventer eller informere om det man gør. Begge dele skulle fjerne forventningskløften, og det virker som om, AICPA har fundet mest inspiration i den sidste løsning.

I paragraf 5 bruges begrebet væsentlig 2 gange, hvilket temmelig tydeligt viser holdningen, at fejl der ikke er væsentlige for regnskabet ikke er revisors ansvar, uanset om de er utilsigtede (errors) eller tilsigtede (irregularities).

Den midterste del af paragraf 8 udtrykker, at revisors påtegning på regnskabet ikke er en garanti, men er baseret på rimelig overbevisning. Den sidste del af paragraf 8 anfører, at en efterfølgende opdagelse af en væsentlig fejl i regnskabet ikke beviser, at revisors planlægning, udførelse eller vurdering er utilstrækkelig. Specielt den sidste formulering kan opfattes som en ansvarsfraskrivelse. Disse formuleringer kan betragtes som nye måder, at fremføre det kendte budskab "Vi søger at opdage alle væsentlige fejl og mangler (både tilsigtede og utilsigtede) men, vi vil ikke holdes ansvarlige for uopdagede (tilsigtede) fejl og mangler eftersom påtegningen ikke er en garanti". Det er med fuldt overlæg, at ordet tilsigtede er i parentes eftersom der i den sidste del af paragraf 7 ses argumenter for, at tilsigtede fejl kan være sværere at opdage end utilsigtede.

Når den for revisor ikke særligt belastende SAS 53 alligevel anses for en skærpelse skyldes det primært, at forgængerer stort set totalt fraskrev ethvert ansvar. Næsten alt vil derpå være en skærpelse.

I maj måned 1992 gennemførtes en konference med det formål, at følge op på "the expectation gap standards". I forordet til proceedings fra denne konferencen anføres:

The expectation gap SASs ushered in significant changes in some fundamental and long-standing auditors' responsibilities and audit requirements. Specifically, these SASs were intended to (1) increase the auditors' responsibility to detect and report errors, irregularities, and illegal acts; (2) improve the audit effectiveness; and (3) improve auditor communications with both financial statement users and those within an entity who are responsible for financial reporting (AICPA Private Companies Practice Section 1993).

Af dette citat fremgår også, at der skulle være sket en væsentlig skærpelse af revisors ansvar til at opdage og rapportere besvigelser. Også Loebbecke, Eining og Willingham (1989) omtaler SAS 53 som en betydelig skærpelse af revisors ansvar i relation til besvigelser.

Selv om SAS 53 fra 1988 var en af the "expectation gap" standards og dermed var tiltænkt at skulle mindske forventningskløften om revisors ansvar for opdagelse af besvigelser, er den allerede blevet afløst af SAS 82.

Den nye standard dukkede op som udkast i maj 1996 og udløste en del debat om emnet.

En partner i et stort revisionsfirma udtaler sig i sommeren 1996 således om det nye udkast:

Archambault points out that while the proposed standard clarifies an auditor's duties, detecting material misstatements resulting from fraud has always been part of an auditor's responsibilities. He adds that under SAS 53, which deals with errors and irregularities, auditors already follow certain guidelines for detecting fraud. According to Archambault, auditors have a duty to plan and perform the audit in a manner that provides reasonable assurance that the financial statements are free from material misstatements because of error or fraud (Grant Thornton LLP 1996).

Det er vigtigt at bemærke, at Grant Thornton LLP (1996) anerkender, at opdagelse af væsentlige fejl altid har været en af revisors pligter.

Selv om artiklen afsluttes med en bemærkning om, at det ikke er revisors rolle at opdage enhver mulig misbrugssituation er Grant Thornton LLP (1996) en del mere imødekommende overfor brugernes forventninger end branchen har for vane.

Ledende personer hos AICPA udtaler sig i sommeren 1996 til nyhedssektionen i "Journal of Accountancy" om det nye udkast til revisionsstandard. Her anføres om "The auditor's detection responsibility":

The proposed changes in auditing standards clarify the auditor's existing responsibility -- that is, to plan and perform the audit to obtain reasonable assurance about whether the financial statements are free from material misstatement, whether caused by error or fraud (Ray og Mancino 1996).

Også hos Ray og Mancino (1996) ses en accept af, at hvis revisionens formål er at udtale sig om det retvisende billede, så må det være revisors ansvar at planlægge og udføre revisionen på en måde, så der opnås rimelig sikkerhed for at væsentlige fejl opdages.

Det er også interessant at bemærke, at Ray og Mancino (1996) betragter udkastet til SAS 82 som en tydeliggørelse af hidtidig praksis. Der er i revisionsbranchen ikke enighed om, hvor vidt SAS 82 skal betragtes som en skærpelse af ansvaret eller blot som en tydeliggørelse af det hidtidige ansvar.

I en artikel i "The CPA Journal" indleder McConnell og Banks (1997) med følgende formulering:

SAS No. 82, *Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit*, clarifies but does not expand the auditor's responsibility to detect and report upon financial statement fraud.

McConnell og Banks (1997) anfører, at den nye standard kræver en særskilt vurdering af risikoen for fraud i alle revisionstilfælde, giver retningslinier for revisor når der identificeres fraudrisiko, giver retningslinier for vurdering af revisionsresultater, beskriver dokumentationskrav og giver retningslinier for intern og ekstern revisors kommunikation om fraudrisiko.

Eftersom der nu kræves særskilt vurdering af fraudrisikoen, er der tale om en skærpelse af krav til revisionens gennemførelse, men det er ikke nødvendigvis en skærpelse af ansvaret for opdagelse af besvigelser.

På den baggrund findes det rimeligt at betragte SAS som en skærpelse, men at Journal of Accountancy's nyhedssektion ved frigivelsen i februar 1997 omtaler SAS 82 som en "groundbreaking statement" er at gå for vidt. SAS 82 er den standard, der indtil nu har været mest ansvarsbebyrdende for de amerikanske revisorer, men indholdet er ikke så forskelligt fra SAS 53.

SAS 82 er den fjerde¹⁰ succesive skærpelse af revisors ansvar for opdagelse af besvigelser.

Den internationale revisionsvejledning ISA 11¹¹ med titlen "Fraud and Error" omhandler også besvigelser, men adskiller sig ikke indholdsmæssigt væsentligt fra den amerikanske SAS 53.

Også de engelske revisorer beskæftiger sig med revisors ansvar for opdagelse af besvigelser. Den gældende engelske vejledning SAS 110 adskiller sig heller ikke væsentligt fra SAS 53 på det indholdsmæssige område.

Den engelske revisorforening ICAEW's Audit Faculty har fået 3 revisorer fra 3 big six revisionsfirmaer til at skrive et diskussionsoplæg med titlen "Taking Fraud Seriously". Heraf fremgår følgende om revisors rolle:

The primary purpose of a statutory audit, as stated in law, is the provision of an opinion on whether the accounts as a whole give a true and fair view of a company's position at a specific time. Audit's role in law is not, and never has been, to actively seek out fraud, though fraud may be discovered during the course of an audit. Professionally external auditors plan their work so as to have a reasonable expectation of detecting misstatements or frauds which are material to the accounts; but a company could easily suffer a fraud which has no significant impact on its overall financial position (Bingham, Huntington og Jones 1996, afsnit 4).

Det er interessant, at det benægtes, at opklaring af besvigelser nogensinde har været revisionens formål. Denne benægtelse er rigtig, når man ser på lovteksterne alene, men når man ser på begivender som "Royal Mail" sagen, kan heller ikke engelske revisorer sige sig fri fra at have haft opdagelse af besvigelser som et historisk (del-) formål.

Også EU interesserer sig for revisors pligt til at opdage besvigelser, og EU kommissionens grøn bog fra juli 1996 om revisorbranchens fremtid omhandler også dette emne.

---

¹⁰ Første skærpelse: SAP 1 afløses af SAP 30, Anden skærpelse: SAP 30 afløses af SAS 16, Tredie skærpelse: SAS 16 afløses af SAS 53.

¹¹ Nogle kilder omtaler ISA 11 som ISA 240.

Grønbogen indeholder ikke væsentlig nytænkning, men er en sammenskrivning af tidligere fremsatte holdninger og argumenter. Når den alligevel er relevant skyldes det, at den på udmærket vis giver udtryk for de tanker, der gøres i Europa om den lovpligtige revisions rolle og ansvar.

Om eksistensen af besvigelser skrives:

3.22 Audits have traditionally been associated with the detection of fraud. A survey carried out in the UK in 1989 found that 75% of the general public, including the majority of financially knowledgeable people, think that it is the statutory auditor's responsibility to detect fraud of all kinds. The same survey found that 61% of the general public think that it is the responsibility of the auditor actively to search for fraud.

3.23 Until recently the standard auditor response was to say that the auditors' prime role is not to prevent or detect fraud and that this is in any event impossible. It was not until the 1980s that in some Member States, legislation sought to make explicit reference to fraud reporting / detection as an audit objective. Since that period, governments have become particularly concerned with issues of law and order, white collar crime and investor protection following well-publicised affairs that made press headlines in several Member States (EU-kommisionen 1996).

Det ses heraf, at EU er opmærksom på den seneste tendens, hvor opdagelse af besvigelser får fornyet interesse.

Også uden for EU er denne tendens tydelig. Dette fremgår blandt andet af den tidligere gennemgang af de amerikanske vejledninger, men også Norge er interessant i den sammenhæng. De norske revisorer har haft lidt af en særstilling, idet de har et vist ansvar for at "efterse" klienternes skatteopgørelser. Denne særlige pligt gør, at norske forhold inddrages selv om Norge ikke har påvirket den internationale udvikling indenfor revisionsområdet væsentligt. Om denne pligt er skrevet:

The auditors have to some extent resisted such extensions [opdagelse af besvigelser] of their legal responsibility, arguing among other things that measurement and evaluation criteria of efficiency and effectiveness of management's decisions are often complex and diffuse, that the auditor often lacks the legal expertise in compliance issues, and the difficulty for auditors to uncover fraud (due to concealment and management involvement). Nevertheless, historically *the Norwegian auditors have had greater responsibility to discover fraud than e.g., in the UK and the USA* [Andenæs, 1963: 151] (Eilifssen 1997).

Den specielle norske situation må betragtes som et særtilfælde, men hvis de øvrige lande fortsætter tendensen med at skærpe revisors ansvar for besvigelser, kunne pligten til at efterse skatteopgørelserne måske også tænkes indført andre steder. En videre diskussion af dette foretages ikke her, men det kunne måske være interessant i relation til den igangværende debat om revisionspligt for små selskaber.

For at lette overskueligheden over den historiske udvikling foretages sammenfatningen af de internationale forhold i et skema.

	Revisionens formål
Ancient - 1850	Detection of fraud
1850 - 1905	Detection of fraud. Detection of clerical error.
1905 - 1940	Determination of fairness of reported financial position. Detection of fraud and errors.
1940 - 1985	Determination of fairness of reported financial position.
1985 -	Determination of fairness of reported financial position. It is recognized that fairness of reported financial can be influenced by fraud. Detection of material fraud is therefore an objective of the audit.

Kilde: Viderebygning af skema fra Brown (1962)

I forhold til Brown (1962) er skemaet ændret på 2 punkter. Perioden, der starter i 1940, gik i det originale skema kun til 1960. Perioden er her forlænget til 1985. Perioden fra 1985 og frem er tilføjet for at give plads til den nyere accept blandt revisorer af den kendsgerning, at revisionens nye formål (det retvisende billede) ikke kan opfyldes, hvis man ikke accepterer opdagelse af væsentlige besvigelser som et formål.

Valget af 1985 som skæringsår er udelukkende begrundet med, at skæringen ønskes mellem SAS 16 (1977) og SAS 53 (1988). Der er ikke nogen skelsættende enkeltbegivenhed, der gør et bestemt år oplagt som skilleår.

2.2. Danske forhold

Den første lovgivning i Danmark, der omhandler revisorer, er konkursloven af 25. marts 1872 hvor Sø- og Handelsretten bemyndiges til at beskikke "handelskyndige revisorer", som retten kunne benytte til opgørelse af fallitboer. Der var ikke opstillet krav til disse revisorerers faglige kvalifikationer, udover hvad der ligger i ordet "handelskyndige"¹².

I 1879 nedsatte Harald Meyer sig som revisor i København og blev dermed den første, der drev revision som egentligt erhverv.

¹² At der i begyndelsen ikke stilles krav om kvalifikationer og uafhængighed kan ligestilles med den tidligere omtalte engelske "Joint Stock Companies Act" fra 1844, hvor der også nævnes revisorer uden at stille særlige krav til disse og uden, at der andet steds i lovgivningen stilles sådanne krav.

De første ideer og forslag om etablering af en anerkendt og kontrolleret revisorstand blev fremsat af etatsråd, bankdirektør Fr. Nørgaard. Det skete i Århus i 1898 på et møde i "Foreningen af Jydske Handelsforeninger".

I folketinget foreslog den konservative professor, dr. polit. L. V. Birck i 1905 oprettelsen af offentlige, edsvorne og autoriserede revisorer¹³.

Birck arbejdede for "revisorsagen" og fremsatte flere forslag¹⁴ til en "Lov om autoriserede Revisorer". Lovforslagene blev dog kraftigt modarbejdet og dermed forhindret af justitsminister P. A. Alberti. Først efter afsløringen af Alberti's bedrageri den 8. september 1908¹⁵ kom der gang i lovgivningsarbejdet om etablering af en revisorstand. Birck trak sit private lovforslag af 29. september 1908 tilbage mod, at handelsministeren lovede at fremsætte regeringslovforslag.

Handelsminister Johan Hansen fremsætter sit lovforslag i folketinget den 26. marts 1909. Under behandlingen i folketinget blev lovforslaget svækket, og den vedtagne revisorlov af 14. maj 1909 indeholdt et væld af bemyndigelsesbestemmelser som først senere kunne udfyldes og give indhold¹⁶.

Danmark havde nu fået sin revisorlov, og Alberti's bedrageri gik over i historien som en væsentlig årsag hertil.

Den 23. juni 1910 udstedtes de første 10 autorisationer uden forudgående eksamen (Hærning 1959, 230). Ministeren benyttede muligheden i 1909-lovens § 2 til at fravige kravet om 3 års arbejde hos en autoriseret revisor og en prøve for en af ministeren nedsat kommission¹⁷.

Starten for de autoriserede revisorer var ikke overvældende. Hærning (1959) skriver, at af disse første 10 måtte 2 straks deponere denne beskikkelse, idet de ikke ønskede at opgive deres gode, faste stillinger.

Strobel (1934, 175) anfører, at udviklingen først kom rigtigt igang den 25. juli 1913, hvor der fremkom bestemmelser om revisoreksamen, således at de personer der ønskede at uddanne sig i faget kunne få oplysning om, hvilke krav der stilledes. Ligeledes i 1913 udnævnte handelsministeriet yderligere 11 personer til statsautoriserede revisorer således at standen nu talte 21 personer, der alle var udnævnt. I perioden fra 1913 til 1919 tog 3 personer

---

¹³ Forslaget blev fremsat under folketingets 2. behandling af lovforslag om tvangsakkord uden for konkurs (Jensen 1994, 178).

¹⁴ Disse forslag er nærmere beskrevet af Jensen (1994, 184).

¹⁵ Bedrageriet påførte "Bondestandens Sparekasse" et tab på 15 millioner kroner og medførte at regeringen I.C. Christensen måtte gå af.

¹⁶ Tilblivelseshistorien for Danmarks første revisorlov er beskrevet af Jensen (1994, 173-189).

¹⁷ Denne mulighed havde ministeren i en femårs periode fra lovens ikrafttræden.

revisoreksamen, og når antallet ikke var større, skyldes det formodentlig manglen på adgang til den nødvendige teoretiske uddannelse.

Eksamensreglerne blev i 1919 ændret ved betydelige lempelser i krav til de teoretiske kundskaber. Næste ændring skete i 1930 hvor der var en gunstig 3-årig overgangsregel. De første 25 år efter 1909-loven sammenfattes således:

Uden eksamen er beskikket	21
Under første eksamensform er beskikket	3
Under anden eksamensform er beskikket	78
Under overgangseksamen er beskikket	37
Under den nugældende [1934] eksamensform er beskikket	39
I alt	178

Kilde: Strobel (1934, 177)

Revisorloven omhandler ikke revisionens primære formål, men i disse første 25 år var opdagelse af besvigelser et væsentligt formål. Med baggrund i at revisorloven, som havde været bremset af Alberti, netop blev hastet i gennem rigsdagen efter Alberti's fald¹⁸, var det naturligt for såvel udøvere som erhvervsliv at have fokus på bedragerier.

Manglen på fastlæggelse af revisionens formål i loven kritiseres også af Jensen (1994, 171-173) der skriver:

De succesive danske revisorlove af 1909, 1930, og 1967 og revisionsbestemmelserne i selskabs- og regnskabslovgivningen har til stadighed manglet en autoritativ fastsættelse eller eksplicitering af såvel formålet med selve lovgivningen som formålet med revisionen som genstand for reguleringen. Dette er et bemærkelsesværdigt karakteristikum ved revisor- og revisionslovgivningen, som må sammenholdes med den iøvrigt fremherskende selvregulering, som gennem årene har været indrømmet revisorstanden.

Eftersom loven ikke giver svar på revisionens formål, må dette søges i den omtalte selvregulering. Det betyder, at svaret primært skal findes i responsa og revisionsvejledninger. Til tolkning af responsa og revisionsvejledninger inddrages også andre kilder, der omhandler revisors ansvar for opdagelse af besvigelser.

Et eksempel fra nyere tid på uklarheden om revisionens formål ses af diskussion i 1989-90 mellem professor Vagn Greve¹⁹ og statsautoriseret revisor Gunni Pedersen²⁰. Diskussionen

---

¹⁸ Tendensen med nye eller ændrede love som reaktion på større skandaler er således ikke ny.

¹⁹ Vagn Greve var på daværende tidspunkt professor i revision ved Handelshøjskolen i København. Han er nu professor i strafferet ved Københavns Universitet.

omhandler den retlige standard "god revisorskik". Diskussionen havner i lederen i "Revision og regnskabsvæsen", hvor Pedersen (1990) benytter et citat, der ikke indeholder noget om bedragerier eller andre uregelmæssigheder til at argumentere for, at det ikke er historisk betinget, at revisionens formål blandt andet er at afdække bedragerier. Afslutningen af lederen var formuleret således:

Den nugældende revisorlov bestemmer i § 14, at revisor skal udføre det ham betroede hverv i overensstemmelse med god revisorskik. Ingen kan vist være i tvivl om at god-skik-reglerne fastsættes af standen selv. For statsautoriserede revisorer er FSR's responsumudvalg det mest kompetente organ, der kan udtale sig om god revisorskik herunder god revisionsskik, og der er derfor ikke megen tvivl om at netop udtalelser om revisionens formål afgivet af dette udvalg vejer meget tungt ved en juridisk bedømmelse. Responsumudvalget har gennem mange år klart udtrykt, at det ikke er revisionens formål at afsløre besvigelser og andre misligheder. Revisionens formål er således at give revisor en begrundet overbevisning om, at regnskabet opfylder de krav lovgivningen og vedtægterne stiller til regnskabsaflæggelsen. Revisionens formål er ikke at afsløre svindel, og det har det ikke været i snart 80 år (Pedersen 1990).

Det virker, som om standens ret til alene at bestemme hvad der er god skik, er helt urørlig. Denne "vi (standen) alene vide" holdning er næppe den bedste måde at varetage standens interesser på lang sigt. Netop problemstillingen omkring revisors ansvar for besvigelser er en væsentlig del af forventningskløften²¹.

Selv om Pedersen (1990) for en stor dels vedkommende har ret i, at standen selv fastsatte indholdet af den retlige standard "god revisorskik" kan standen ikke på sigt se fuldstændig bort fra de forventninger regnskabsbrugerne har til revisionen²².

Andre har behandlet revisorerens ansvar for besvigelser mere nuanceret:

For 30 år siden kom revisorbranchen på forsiden af dagbladene med det "statement", at revisorerne ikke kunne tage ansvar for besvigelser og andre former for uregelmæssigheder i virksomheder, de reviderer. Der har i de forløbne år i mange tilfælde været en dialog, som afslørede en afstand mellem klienternes forventninger til revisor og den anførte holdning.

---

²⁰ Gunni Pedersen var redaktør af Revision og Regnskabsvæsen

²¹ Forventningskløften er indgående behandlet af Warming-Rasmussen (1990). Det var også i et forsøg på at afklare en del af denne forventningskløft at AICPA i 1988 udgav de 9 standards der kaldes "the expectation gap standards". Af disse er der specielt 2 der vedrører besvigelser, nemlig SAS 53 og SAS 54.

²² Hvis brugerne har nogle forventninger, som standen ikke kan eller vil leve op til, så er det et problem der skal løses. Dette kan ske på flere måder hvoraf de to yderligheder er: 1) at informere om det "produkt" der leveres 2) at levere det "produkt" der forventes. Det er klart, at såfremt man blot informerer om det produkt der leveres, men ellers ikke interesserer sig for brugernes ønsker eller forventninger, risikerer man at efterspørgslen efter produktet falder. Dette kan ikke ske fra den ene dag til den anden, eftersom en stor del af den revision der faktisk gennemføres er lovpligtig, men hvis brugerne ikke ser et formål med revisionen, kan det være at dette også kommer til at knibe for lovgiverne. Den løsning der går ud på, at levere det produkt der forventes, er heller ikke problemfri. For det første kan det være urimeligt dyrt at indfri nogle specifikke forventninger, og det kan brugerne med deres kendskab til revision ikke forventes at forudse. Løsningen er derfor kun relevant, hvis det forventede produkt kan leveres uden meromkostninger eller brugerne er villige til at betale for det.

Det skal i denne forbindelse straks slås fast, at hovedformålet med revisionen er, at revisor udtaler sig om det af virksomhedens ledelse aflagte årsregnskab i sin revisionspåtegning på regnskabet. Revisionen tilsigter ikke at undersøge, om der er foretaget besvigelser eller andre misligheder, herunder manipulationer, der bevidst tilslører uheldige dispositioner og dårlige resultater i et årsregnskab. Alligevel må revisor under sit arbejde være opmærksom på muligheden for sådanne uregelmæssigheder (Johansen 1993).

Også Johansen (1993, 23) lægger vægt på standens ret til selvregulering, men ikke i samme omfang som Pedersen (1990), idet bestyrelsens forventninger inddrages:

Bestyrelserne forventer, at den generalforsamlingsvalgte revisor er aktiv også i relation til besvigelser (Johansen 1993, 23).

For at komme videre med revisors ansvar for besvigelser opdeles revisors indsats i forebyggelse og opdagelse:

- **Forebyggelse mod besvigelser** - Det anføres, at revisorerne er uddannede til og har ekspertise i rådgivning om etablering af interne kontrolforanstaltninger i forebyggelsesfasen. EDB-området fremhæves i omtalen af revisors mulige rådgivningsområder. Ansvar for revisor knytter sig til dårlig eller manglende rådgivning i tilfælde, hvor god skik forudsætter rådgivning. Responsa 661 fremdrages, idet responsumudvalget her fandt, at revisor burde have advaret klienten, om de muligheder manglende adskillelse mellem kasse og bogholderi giver for besvigelser. Johansen (1993) mener, at responsumudvalget næppe ville have udtalt sig mildere i dag, hvorfor det må påregnes, at revisor i givet fald vil kunne gøres ansvarlig for manglende rådgivning.
- **Opdagelse af besvigelser** - Det anføres, at revisor skal tilrettelægge og udføre revisionen med henblik på at kunne tage stilling til, om årsregnskabet indeholder væsentlige fejl og mangler. Når det pointeres, at en besvigelse ikke behøver at give anledning til, at årsregnskabet er behæftet med en væsentlig fejl, tolker jeg det således, at Johansen (1993) ikke mener, at revisor er ansvarlig for opdagelse af fejl, der ikke væsentligt påvirker det retvisende billede. Det anføres konkret, at kun i tilfælde hvor revisionen støder på eller burde have fundet noget mistænkeligt uden at gøre noget derved, vil revisor kunne ifalde et medansvar. Desværre betyder formuleringen "burde have fundet", at ansvarsforholdet ikke er afklaret. Er det "god skik" og dermed vejledninger og responsa, der skal afgøre om revisor "burde have fundet" en besvigelse, når det efterfølgende viser sig, at en sådan har været begået, og revisor ikke har opdaget det ved sin revision²³.

Det er specielt punktet om opdagelse af besvigelser, der har interesse, og formuleringen med "burde have fundet" gør, at jeg igen vender tilbage til begrebet "god skik".

Uanset om standen fortsat selv kan og bør fastsætte indholdet af "god revisorskik", er det interessant at se, hvorledes indholdet har været omkring revisors ansvar for besvigelser og

---

²³ Situationen hvor revisor opdager en besvigelse, men ikke gør noget ved den er også antydnet af Johansen (1993), men den behandler jeg ikke her. I en sådan situation vil revisor ikke kun kunne ifalde erstatningsansvar, men også strafansvar.

andre misligheder. Dette sker ved en gennemgang af responsa. De 4 vigtigste responsa på området er:

- 601:** På baggrund af at en landsretssagfører, i egenskab af bestyrelsesformand for et aktieselskab via en cirkulæreskrivelse, havde anmodet selskabets revisor om ufortøvet at give selskabets ledelse underretning, hvis han stødte på omstændigheder der "udgør eller indicerer afvigelser fra normale funktioner", forespurgte selskabets revisor responsumudvalget om sine pligter, inden han svarede på bestyrelsesformandens spørgsmål.
- 632:** Det primære spørgsmål heri, er om revisor skal spørge ledelsen inden han foretager udvidede undersøgelser når der foreligger begrundet mistanke om ulovligheder. Den konkrete sag omhandler et selskab i likvidation.
- 661:** En bogholderske havde besveget en forening for ca DKK 251.000. Foreningens advokat spørger responsumudvalget, om revisor har handlet ansvarspådragende.
- 1007:** En kasserer havde gennem nogle år besveget en klub. Såvel klubbens som revisors advokat stillede spørgsmål til responsumudvalget primært om god skik var overholdt.

Disse responsa har et meget klart fællestræk. Revisor kritiseres ikke for manglende opdagelse af besvigelser ved revisionen, men i nogle tilfælde er der kritik, fordi revisor ikke har gjort opmærksom på øget risiko for besvigelser ved manglende funktionsadskillelse mellem kasse og bogholderi.

Det er holdningen, at revisor bør advare om risikoen hvis forretningsgangene ikke er gode, men til gengæld ikke er ansvarlig for opdagelse af de konkrete besvigelser.

Disse samstemmende responsa har antageligvis været medvirkende til formuleringen i 1978-udgaven af revisionsvejledning 1:

7.2 Revisors kontrol har ikke som sigte at forhindre eller opklare besvigelser eller andre uregelmæssigheder. Ved revision af årsregnskabet og gennemgangen og vurderingen af selskabets interne kontrol bør revisor dog være opmærksom på, at besvigelser og andre uregelmæssigheder kan forekomme. Sådanne forhold kan være af betydning ved bedømmelsen af årsregnskabet.

7.3 Har revisor, som følge af hvad han har iagttaget, anledning til at tro, at der er begået uregelmæssigheder af virksomhedens ansatte, skal disse iagttagelser meddeles til ledelsen, som i første omgang tager bestemmelse om de videre undersøgelser, som skal udføres, og hvem, der skal foretage disse. Hvorvidt revisor kan nøjes med at støtte sig til ledelsens opklaring af uregelmæssighederne, beror på i hvilken udstrækning disse bedømmes at kunne påvirke årsregnskabet (Revisionsteknisk Udvalg 1978).

Punkt 7.3 kan meget vel være inspireret af responsum 632 af 13. maj 1977, hvor revisor kritiseres for selvstændigt og uden aftale, at have foretaget videregående undersøgelser og dermed påført klienten yderligere honoraromkostninger.

Også i den nugældende revisionsvejledning 1 om grundlæggende principper for revision af regnskaber forsøger revisorerne at fraskrive sig ansvaret for at opdagelse af besvigelser. Denne holdning er videreført i Revisionsteknisk Udvalgs revisionsvejledning 21 om væsentlig fejlinformation i regnskabet som følge af besvigelser og fejl. Det er i den sammenhæng vigtigt at være opmærksom på, at revisionsvejledning 21 ikke blev godkendt på FSR's generalforsamling i 1997 og derfor ikke officielt har gyldighed.

Den gældende revisionsvejledning 1 siger:

2.7 Revisor skal tilrettelægge og udføre revisionen med henblik på at kunne tage stilling til, om regnskabet indeholder væsentlige fejl og mangler.

En revision tilrettelagt og udført i overensstemmelse med god revisionssskik giver ikke fuld sikkerhed for, at enhver væsentlig fejl og mangel i regnskabet opdages.

2.8 Fejl og mangler i regnskabet kan være utilsigtede eller tilsigtede. Tilsigtede fejl kan bl. a. være en følge af bedrageri eller andre uregelmæssigheder. Tilsigtede fejl og mangler søges sædvanligvis holdt skjult eller tilsløret, og der er derfor en forøget risiko for, at revisor ikke opdager disse. En revision tilrettelagt og udført i overensstemmelse med god revisionssskik kan derfor ikke hindre, at sådanne væsentlige fejl og mangler forbliver uopdagede (Revisionsteknisk Udvalg 1993).

Til hjælp ved tolkning af foranstående 2 punkter anvendes en artikel om den pågældende revisionsvejledning som er skrevet af et medlem af revisionsteknisk udvalg²⁴. Artiklen beskriver primært den nye (1993) vejledning, men sammenligner på nogle punkter med den foregående fra 1978:

Selv om det ikke eksplicit fremgår af vejledningen, som det gjorde i 1978-vejledningen, har revisors kontrol fortsat ikke som sigte at forhindre eller opdage besvigelser eller andre uregelmæssigheder (Ipsen 1993, 11).

I artiklen opdeles væsentlige fejl eller mangler i et skema med 3 grupper. Disse er

- Utilsigtede
- Tilsigtede der underopdeles i:
  - Regnskabsmanipulation: Vil oftest være initieret af ledelsen.
  - Besvigelser/uregelmæssigheder: Aftales mellem 2 eller flere personer, evt. personer i ledelsen.

Om de utilsigtede væsentlige fejl og mangler samt om tilsigtet regnskabsmanipulation anføres at:

---

²⁴ Der er en vis tradition for at nye eller ændrede danske revisionsvejledninger følges op af en artikel i Revision og Regnskabsvæsen af et medlem af revisionsteknisk udvalg.

Revisor har - med de begrænsninger²⁵ der ligger i en revision - ansvar for, at revisionen afdækker disse fejltypen (Ipsen 1993, 11).

Om væsentlige fejl eller mangler som følge af besvigelser / uregelmæssigheder anføres:

Revisor tilrettelægger ikke revisionen med henblik på at afdække disse besvigelser eller uregelmæssigheder og har derfor sædvanligvis²⁶ heller ikke ansvar herfor (Ipsen 1993, 11).

Besvigelser eller uregelmæssigheder, der ikke er væsentlige²⁷, behandles ikke. Efter min opfattelse kan det være svært at forklare overfor regnskabsbrugeren, der måske betragter besvigelser og uregelmæssigheder som væsentlige uanset beløbsstørrelse.

Selvreguleringen kommer ind igen, idet formuleringen antyder en holdning, der går i retning af: "Hvis jeg i overensstemmelse med god skik (defineret af standen selv) ikke leder efter det (besvigelserne), så er jeg heller ikke ansvarlig for det."²⁸ En sådan argumentation har tendens til at "gå i ring". Revisorernes fokuseren på væsentlighed også i besvigelssammenhænge giver mig den opfattelse, at standen mener, at besvigelser, der ikke væsentligt påvirker det retvisende billede, ikke er deres bord.

Ved fremkomsten af den nye revisionsvejledning 21 bliver dette tydeligt i titlen, som er "Vejledning om **væsentlig** fejlinformation i regnskabet som følge af besvigelser og fejl"²⁹. Væsentlig er fremhævet af mig. Ordet væsentlig kom først med i titlen i den endelige udgave fra revisionsteknisk udvalg.

---

²⁵ Det fremgår ikke specifikt hvad der menes hermed. Jeg opfatter det således, at begrænsninger blot udtrykker det faktum, at en revision ikke giver en fuld sikkerhed for, at der ikke er fejl eller mangler i regnskabet. Dette mener jeg understøttes af en formulering tidligere i den pågældende artikel, hvor der står:

En revision, der i overensstemmelse med god revisionsskik baseres på stikprøver, kan bl.a. af den grund aldrig give 100% sikkerhed for, at *enhver* væsentlig fejl eller mangel i regnskabet findes, jf. omtalen nedenfor af risikomodelen.

²⁶ Begrebet sædvanligvis uddybes desværre ikke nærmere i artiklen.

²⁷ Væsentlighed anvendes her i forhold til det generelle væsentlighedsbegreb som defineret af Revisionsteknisk Udvalg (1993, afsnit 4.2), idet jeg ikke ser, at Ipsen (1993) på noget måde definerer væsentlighed i relation til besvigelser eller uregelmæssigheder. Da der er tale om ansvar for besvigelser og uregelmæssigheder - og ikke om lovkrævede oplysninger - er der ikke i vejledningen grund til at sætte væsentlighedskriteriet ud af kraft. Væsentlighedsbegrebet er indgående behandlet af Højskov (1997).

²⁸ Med en sådan argumentation kan jeg ikke undlade at tænke på straffelovene i visse amerikanske delstater, hvor politiet ved ransagninger i mordsager ofte bevidst vælger ikke at lede efter mordvåbenet. Såfremt de leder efter det og ikke finder det, kan det bruges af forsvareren i retten. Er revisorerne bange for, at anklagere i erstatningssager kan bruge et tilsvarende argument?

²⁹ I den terminologi der benyttes i vejledningen dækker "fejl" kun over utilsigtede handlinger eller undladelser. Ud fra en generel sproglig tolkning ville jeg opfatte fejl som et overbegreb, der kan opdeles i tilsigtede og utilsigtede, men således bruges begreberne ikke i vejledningen.

Der er således enighed mellem vejledning 1 og 21 om at anvende væsentlighedsbegrebet på revisors pligt til at opdage besvigelser. Revisors pligt til at rapportere opdagede besvigelser er tydeliggjort i revisionsvejledning 21 punkt 4.1, hvor der indgår et krav om at besvigelser skal rapporteres til ledelsen, selv om den mulige virkning ikke vurderes at være væsentlig i relation til regnskabet.

At der generelt er god overensstemmelse ses også af efterfølgende citat, som ikke forekommer nyt, hvis man har kendskab til indholdet af revisionsvejledning 1. Af revisionsvejledning 21 fremgår:

2.3 God revisionsskik forudsætter, at revisor under revisionens planlægning og udførelse i rimeligt omfang er opmærksom på forhold, der kan tyde på besvigelser eller fejl, og som kan medføre, at regnskabet indeholder væsentlig fejlinformation. Dette indebærer, at revisor skal planlægge og udføre revisionen, således at revisor opnår en begrundet overbevisning om, at regnskabet ikke indeholder væsentlig fejlinformation, uanset om årsagen hertil måtte være besvigelser eller fejl.

Det er således ikke revisors ansvar at planlægge og udføre revisionen med det formål at afdække besvigelser og fejl, der ikke medfører væsentlig fejlinformation i regnskabet.

2.4 Uanset revisionen udføres i overensstemmelse med god revisionsskik, vil der altid være risiko for, at regnskabet indeholder væsentlig fejlinformation som følge af uopdagede besvigelser eller fejl. I forhold til fejl er der en forøget risiko for, at besvigelser forbliver uopdagede, fordi besvigelser sædvanligvis søges holdt skjult eller tilsløret for omverdenen og revisor.

2.5 Revisor er ikke ansvarlig for at forebygge og hindre, at der opstår væsentlig fejlinformation i regnskabet som følge af besvigelser og fejl.

Såfremt revisor under sin revision bliver opmærksom på svagheder og mangler i forretningsgange og interne kontroller, der åbner muligheder for besvigelser eller fejl, skal revisor over for ledelsen påpege disse og anvise muligheder for forbedringer (Revisionsteknisk Udvalg 1997).

Selv om der er mange lighedspunkter, bidrager revisionsvejledning 21 også med nogle nyskabelser. Disse er mere nyskabelser i forhold til hidtidig praksis end i forhold til revisionsvejledning 1. Nogle væsentlige nyskabelser er:

- Revisor har nu fået både ret og pligt til at iværksætte supplerende, udvidede eller særskilte undersøgelser eller revisionshandlinger ved mistanke om besvigelser eller fejl. Disse nye rettigheder og pligter følger af punkt 3.4 og 3.5 i revisionsvejledning 21.

At dette ikke altid har været revisors ret at udvide omfanget af sine undersøgelser ses af responsum 632 hvor spørgsmålet "Er det efter udvalgets opfattelse i overensstemmelse med god revisionsskik, at revisor, når mistanke om ulovligheder foreligger, foretager undersøgelser med henblik på opklaring af ulovlighedernes omfang?" rejses. Responsumudvalget svarede "Det er udvalgets opfattelse, at revisor, når begrundet mistanke om ulovligheder foreligger, skal rapportere herom til de relevante instanser, men at han ikke selvstændigt og uden aftale skal foretage videregående undersøgelser med henblik på opklaring af ulovlighedernes omfang".

- Revisors ret til at træde tilbage er væsentligt indskrænket, hvis ledelsen er involveret i omfattende besvigelser. Dette ses af:

4.7 Revisor kan som offentlighedens tillidsrepræsentant som hovedregel ikke træde tilbage, selv om en ledelse er involveret i omfattende besvigelser (Revisionsteknisk Udvalg 1997).

Der synes ikke tidligere at have været set en sådan indskrænkning i revisors ret til at træde tilbage, og indskrænkningen er da også i strid med Årsregnskabslovens § 61e, stk 2. Hvis revisors ret til at træde tilbage indskrænkes som anført i revisionsvejledning 21, bliver den tidligere omtalte nye ret til at gennemføre yderligere undersøgelser uden ledelsens vidende eller accept absolut nødvendig for revisor. At forhindre revisor i at træde tilbage er et alvorligt indgreb i revisors muligheder, men det kan være en måde at håndtere ledelsesbesvigelser på³⁰.

Når den nugældende revisionsvejledning 1 og revisionsteknisk udvalgs revisionsvejledning 21 sammenholdes, må det antages, at en del af de nye tiltag i revisionsvejledning 21 i dag betragtes som "god skik". Opfattelsen af "god skik" ændres løbende og særligt i et tilfælde hvor en ny revisionsvejledning ikke skal afløse en eksisterende, kan det med rimelighed antages, at en del af indholdet kan betragtes som værende nedfældning af mere eller mindre etableret "god skik". Denne antagelse kan have sin rimelighed på trods af, at den nye revisionsvejledning 21 ikke som helhed har kunnet opnå tilslutning på FSR's generalforsamling.

Det har aldrig stået i lovgivningen, at opdagelse af besvigelser var revisionens formål, men de fleste kilder³¹ er enige om, at opdagelse af svindel har været revisionens primære formål, men at dette med tiden er gledet i baggrunden.

Der er enighed om, at revisor ikke længere har ansvar for opdagelse af besvigelser, og standen arbejder fortsat på at pointere, at selv om revisionen har til formål at opdage væsentlige fejlinformation i regnskabet, er revisor ikke ansvarlig for opdagelse af selv væsentlige besvigelser³².

Det er vigtigt at bemærke, at standen herved skelner mellem formål og ansvar. Standen erkender at have opdagelse af væsentlige besvigelser som et formål, men vil ikke være ansvarlig, når formålet ikke opfyldes.

---

³⁰ At ledelsesbesvigelser er væsentlige fremgår af Johansen (1993, 21) der referer til en engelsk undersøgelse af besvigelser over 100.000 GBP. Ledelsen har været involveret i 40 procent af tilfældene.

³¹ Dog ikke Pedersen (1990) der bruger en betænkning fra 1908 til at argumentere for at det *aldrig* har været revisionens formål at afsløre svindel.

³² Ipsen (1993) vil dog også give revisor et vist ansvar (formuleret som: med de begrænsninger der ligger i en revision) for regnskabsmanipulation som tidligere omtalt.

Om det er muligt for revisorerne kollektivt at fraskrive sig ansvaret ved at opdele i formål og ansvar er dog uklart.

3. KONKLUSION

Der er ingen tvivl om, at revisionen oprindeligt havde til formål at opdage besvigelser. Både internationalt og nationalt har revisororganisationerne arbejdet for, at dette formål blev nedtonet. I nogle tilfælde har fremgangsmåden været, at lancere et nyt formål (udtale sig om det retvisende billede) og så lade det oprindelige glide i baggrunden³³.

De forsøg, der har været på et mere direkte opgør med opfattelsen om at revisionen har til formål at opdage besvigelser, er aldrig sket med offentlighedens medvirken. Det er typisk sket i lukkede standardudstedende organisationer, og SAP 30 var et ret tydeligt eksempel herpå. Brugernes forventninger er ikke i væsentlig grad blevet påvirket af disse forsøg på at ændre revisionens formål, og det har givet anledning til både skuffede forventninger og retssager.

Efterhånden som revisorerne i mindre grad betragtes som autoriteter, og der oftere stilles spørgsmål ved deres arbejde er tendensen vendt. De seneste vejledninger skærper revisors pligt til at opdage besvigelser, idet opdagelse af væsentlige besvigelser nu igen anses for et formål med revisionen.

LITTERATUR

AICPA (1939). Sap 1: Extensions of auditing procedure.

AICPA (1960). Sap 30: Responsibilities and functions of the independent auditor in the examination of financial statements.

AICPA (1988). Sas 53: The auditor's responsibility to detect and report errors and irregularities.

AICPA Private Companies Practice Section (1993). *The Expectation Gap Standards: Progress, Implementation Issues and Research Opportunities*. New York: American Institute of Certified Public Accountants.

Albrecht, W. S. og J. J. Willingham (1993). *An evaluation of SAS No. 53, The Auditor's Responsibility to Detect and Report Errors and Irregularities*, pp. 103-124. New York: American Institute of Certified Public Accountants.

Anderson, R. J. (1984). *The external audit* (second ed.). Toronto: Copp Clark Pittman Ltd.

Bingham, A. J., I. K. Huntington og M. E. Jones (1996). Taking fraud seriously. URL: <http://www.icaew.co.uk/depts/td/tdaf/2td003.htm>.

---

³³ I den engelske selskabslov fra 1844 er begyndelsen til "true og fair view" dog med.

Brown, R. G. (1962). Changing audit objectives and techniques. *The Accounting review*, 696-703.

Eilifssen, A. (1997). Accounting regulation and the statutory auditor's responsibilities in Norway.

EU-kommisionen (1996). *Green paper: The Role, Position and the Liability of the Statutory Auditor within the European Union*. Brussels: EU on URL: <http://europa.eu.int/en/record/green/gp008en.doc>.

Grant Thornton LLP (1996). Auditing standards board proposes new fraud detection standard. *Public Company Adviser* on URL: <http://www.gt.com/gtonline/assuranc/pcadv/pcasumb.html> 3 (3).

Hærning, M. (1959). Revisorloven af 14. maj 1909 dens tilblivelse og forædsætninger. *Revision og regnskabsvæsen*, 213-231.

Højskov, L. (1997). *Væsentlighed i regnskabs- og revisionsforhold*. Ph. D. afhandling, Handelshøjskole Syd.

International Federation of Accountants (1994). *International Standards on Auditing and International Statements on Auditing*. FSR's Forlag.

Ipsen, L. (1993). Ny vejledning om "grundlæggende principper for revision af regnskaber". *Revision og regnskabsvæsen* (12), 9-20.

Jensen, O. (1994). Historisk revision. I A. Loft (ed.), *Revision: Funktion og vision*, pp. 165-193. Foreningen af Yngre Revisorer.

Johansen, A. R. (1993). Pligter og ansvar for besvigelser - bestyrelse, direktion og revisor. *Revision og regnskabsvæsen* (12), 21-26.

Loebbecke, J. K., M. M. Eining og J. J. Willingham (1989). Auditor's experience with material irregularities: Frequency, nature, and detectability. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* (1), 1-28.

McConnell, D. K. og G. Y. Banks (1997). The new fraud audit standard. *The CPA Journal* (6), 21-26, 28, 30.

McMickle, P. L. og P. H. Jensen (1988). *The auditor's guide of 1869*. New York & London: Garland Publishing Inc.

Mettenheimer, H. J. (1869). *Auditor's Guide*. Philadelphia: Forfatteren.

Mettenheimer, H. J. (1875). *Safety Book-Keeping*. Cincinnati: Robert Clarke & Co.

Montgomery, R. H. (1912). *Auditing, Theory and Practice*. New York: Ronald Press.

Olesen, H. T. (1996). Besvigelser og andre uregelmæssigheder i virksomhederne. Kandidatafhandling, Handelshøjskole Syd.

Pedersen, V. G. (1990). Er revisionens formål svindel ? *Revision og regnskabsvæsen* (7), 9.

Ray, T. og J. Mancino (1996). Auditing standards board addresses fraud. *Journal of Accountancy* (5), 17.

Revisionsteknisk Udvalg (1978). Revisionsvejledning 1: Grundlæggende principper for revision af årsregnskaber i aktieselskaber og anpartsselskaber.

Revisionsteknisk Udvalg (1993). Revisionsvejledning 1: Vejledning om grundlæggende principper for revision af regnskaber.

Revisionsteknisk Udvalg (1997). Vejledning om væsentlig fejlinformation i regnskabet som følge af besvigelser og fejl.

Soule, G. (1892). *Manual of Auditing*. New Orleans.

Strobel, J. P. (1934). Tilgangen til revisorfaget i 25 aar. *Revision og regnskabsvæsen*, 175-178.

Warming-Rasmussen, B. (1990). *Tillidsforholdet og forventningskløften mellem brugeren af revisionsydelsen og den statsautoriserede revisor*. Ph. D. afhandling, Handelshøjskole Syd.